

AANKOMSTWIJKEN. MEER DAN AANKOMST ALLEEN

Veel stedelijke overheden in Vlaanderen en Nederland reageren al jaren verkrampt op de instroom van migranten, vooral wanneer blijkt dat vele nieuwkomers terecht komen in dezelfde migrantenwijken. Concentratie wordt gezien als nefast voor de integratiekansen. Toch blijken deze aankomstwijken voordelen te bieden die nieuwkomers op weg helpen in hun nieuwe thuisland.

In tijden van toenemende polarisering en het succes van rechts-populisme in de westerse wereld is de vraag hoe steden kunnen omgaan met de groeiende instroom van vluchtelingen en nieuwkomers actueler dan ooit. Concentratie van migranten wordt hierbij voorgesteld als te mijden, sociale menging als het na te streven ideaal. Dat nieuwkomers er niet altijd bewust voor kiezen om in zogeheten concentratiewijken te gaan wonen, maar er deels ook terecht komen door structurele factoren – zoals de werking van de woningmarkt – wordt hierbij uit het oog verloren. Het beleid ziet het als haar taak om een 'gezonde' sociale mix te bewerkstelligen in deze wijken door middel van maatregelen die zich richten op het aantrekken van de meer welgestelde middenklasse. De erg diverse groep inwoners van de stedelijke migrantenwijken vormt dus niet de beoogde doelgroep. Integendeel. De instroom van – dikwijls laaggeschoolde en minder gegoede – nieuwkomers in deze wijken wordt met argusogen bekeken. Dragen zij immers niet bij tot een verdere verpaupering van de wijk en hebben zij niet meer baat bij een verspreid vestigingspatroon?

De dubbele rol van aankomstwijken

Recent gaan er stemmen op om deze wijken vanuit een heel ander perspectief te bekijken. Het succes van het boek *Arrival City* van de Canadese journalist Doug Saunders draagt wereldwijd bij tot een positievere benadering van zogeheten achtergestelde migrantenwijken. Saunders erkent dat dit soort wijken wordt gekenmerkt door een bevolking met een lage socio-economische status en door een lage woonkwaliteit. Tegelijkertijd gelooft hij dat deze ogenschijnlijk troosteloze buurten juist ontzettend dynamisch zijn. Deze wijken vormen niet enkel een eerste plaats van aankomst voor miljarden mensen wereldwijd, maar bieden door hun talrijke sociale voorzieningen en specifieke kwaliteiten ook kansen aan nieuwkomers om voor zichzelf een nieuw, en beter, leven op te bouwen.

Het idee dat dit soort wijken zowel een belangrijke aankomst- als transitiefunctie kunnen vervullen – en ruimtelijke concentratie dus een positief effect kan hebben op de integratiekansen van nieuwkomers – is niet nieuw. Reeds in de eerste helft van de 20e eeuw werden heel wat steden geconfronteerd met immigratie

(hoofdzakelijk migratie van het platteland naar de stad). In deze periode verwierven de stadssociologen van de Chicago School bekendheid door hun onderzoek waarbij de stad werd bestudeerd als zijnde een groot sociaal laboratorium. Socioloog Ernest Burgess ontdekte dat heel wat steden groeiden volgens een concentrisch patroon. Hij stelde vast dat er grenzend aan het centrale zakendistrict (CBD) een zone was waar nieuwkomers een eerste thuis vonden. Deze 'transitiezone' (of aankomstwijk) vervulde door haar specifieke karakteristieken – zoals slechte, maar betaalbare huisvesting, (in)formele, laaggeschoolde jobs en etnische netwerken – een belangrijke functie voor het integratieproces van migranten. Ze vormde niet enkel de toegangspoort tot de stad, maar bood nieuwkomers ook kansen voor sociale mobiliteit. Wanneer nieuwkomers een sociaaleconomisch betere positie bekleedden, trokken zij dikwijls naar een wijk met een betere woonkwaliteit (verder weg van het centrum) en werd hun plaats in de stedelijke transitiezone ingenomen door een nieuwe groep immigranten.

De concentratie van nieuwkomers biedt voordelen om werk te vinden

Van Chicago naar Antwerpen, Aalst en Liedekerke

Ook al zijn de omstandigheden in het Vlaanderen van vandaag heel wat anders dan die in het Chicago van begin vorige eeuw, de vraag hoe (en of) steden een platform kunnen bieden voor de sociale en ruimtelijke mobiliteit van migranten blijft actueel en vormt het vertrekpunt van eigen doctoraatsonderzoek. Meer specifiek werd onderzocht of aankomstwijken, en publieke investeringen in zowel hun aankomst- als transitiefunctie, kunnen bijdragen tot integratie van nieuwkomers in Vlaanderen. We bevroegen hiervoor 42 nieuwkomers in Antwerpen-Noord, Aalst en Liedekerke door middel van diepte-interviews en focusgroepen. Alle namen van nieuwkomers die voorkomen in dit artikel zijn pseudoniemen. Daarnaast bevroegen we 54 expert-respondenten (beleidsmakers, experts ruimtelijke ordening, lokale ambtenaren, buurtwerkers en medewerkers uit het middenveld) aan de hand van 30 diepte-interviews en een workshop rond het thema 'aankomstwijken'.

De migrantenwijk Antwerpen-Noord maakt deel uit van de 19e-eeuwse gordel van Antwerpen en werd tijdens de vorige legislatuur ook door het beleid als aankomstwijk erkend. De Oost-Vlaamse centrumstad Aalst en het meer suburbaan gelegen Vlaams-Brabantse Liedekerke werden geselecteerd omwille van het feit dat nieuwkomers in België, net zoals in vele andere regio's, zich steeds vaker in kleinere steden en zelfs landelijke regio's vestigen. Er werd gekeken in hoeverre de ruimtelijke concentratie van nieuwkomers in Antwerpen-Noord, Aalst en Liedekerke belangrijke hulpbronnen genereert die de aankomst voor deze nieuwkomers vergemakkelijken. Het onderzoek toonde aan hoe sommige beleidsingrepen (zoals besparingen in het Vlaamse welzijnswerk en beleidsstrategieën gericht op het aantrekken van meer goedgee inwoners van buiten de wijk) de aankomstinfrastructuur vaak niet ondersteunen waardoor routes voor sociale mobiliteit bij voorbaat al worden geblokkeerd. In dit artikel bespreken we een aantal elementen die al dan niet bijdragen aan de versterking van de aankomst- en transitiefunctie in de drie casegebieden.

Het eigen sociale netwerk als cruciale bron

Nieuwkomers die aankomen op hun bestemming zijn allereerst op zoek naar een dak boven het hoofd en een degelijke job. In België wordt de toegang tot de woningmarkt en de arbeidsmarkt voor nieuwkomers echter bemoeilijkt door diverse factoren, waaronder discriminatie, gebrek aan eigen financiële middelen en beperkte kennis van de Nederlandse taal. Uit de vele gesprekken met nieuwkomers en deskundigen bleek het eigen sociale netwerk van groot belang te zijn in de zoektocht naar werk en een woning. Uiteraard beschikken heel wat migranten niet op aankomen (nog) niet over een uitgebreid sociaal netwerk waarop ze kunnen terugvallen, maar juist de aanwezigheid van heel wat andere migranten in de aankomstwijken – maar ook van organisaties die zich richten op hulpverlening voor nieuwkomers – biedt hier kansen. Zo vertelt de Chinese Mei hoe de lokale Chinese gemeenschap ervoor zorgde dat ze haar eerste job vond in een kippenslachterij in Olen (op zo'n 35 km van Antwerpen-Noord). Toen het bewuste bedrijf in 2013 failliet ging, zorgde dit voor een plotse werkloosheidspiek binnen de gemeenschap, maar Mei kon even later alweer aan de slag in een Chinees restaurant in Antwerpen Noord. Initieel zorgt de taalbarrière er vaak voor dat sociale netwerken van nieuwkomers zich beperken tot de eigen etnisch-culturele gemeenschap, maar dit is zeker niet altijd het geval. Zo vond Saad uit Syrië vrij snel na zijn aankomst in Aalst werk via de (Belgische) vader van de trainer van zijn voetbalploeg, terwijl Tida, een Thaise ondernemster uit Antwerpen-Noord, vertelt hoe de Chinese voormalige eigenaars van haar kapperszaak hadden gehoord dat Tida in het bezit was van een kappersdiploma en haar daarom hadden gevraagd of ze interesse had in een overname.

Bij het vinden van een eerste woning hanteren nieuwkomers eveneens strategieën die in sterke mate steunen op hun sociale netwerk. Een strategie die zowel in Antwerpen-Noord als in Aalst en Liedekerke veelvuldig werd gebruikt, is het overnemen van het huurcontract van vrienden of (verre) kennissen. Zeker in een kleine gemeente als Liedekerke, waar de private huurmarkt veel kleinschaliger is dan in een stedelijke context, blijkt deze strategie vaak de meest doeltreffende. Sidi uit Mauritanië vertelt hoe dat in zijn werk gaat:

"Er zijn niet veel appartementen hier [Liedekerke] om te huren nee. Ja soms kan je wel een appartement vinden. Door een vriend, of [...] Waar ik vroeger woonde, ik heb aan een andere Afrikaan gezegd, ik ga verhuizen. Dus ik heb met de eigenaar gesproken over die meneer. Dat was geen probleem en nu woont die meneer daar. [...] En waar ik nu woon, was eerst een Afrikaanse vrouw, en zij is verhuisd en toen kwam ik er wonen."

Sociale dienstverlening en (zelf)organisaties

Vele migranten komen alleen aan of hebben naast het eigen gezin geen enkel sociaal aanknopingspunt in de gastlanden. Zij hebben moeite om via sociale netwerken een woning en werk te vinden. De concentratie van nieuwkomers in de aankomstwijken biedt hier opnieuw een aantal voordelen. Doordat deze wijken vaak een lange migratiegeschiedenis kennen, zijn er doorheen de jaren organisaties ontstaan die zich steeds meer zijn gaan richten op de noden van nieuwkomers. Zij begeleiden hen in de zoektocht naar woningen, jobs, scholen en lessen Nederlands; bieden hulp aan bij administratieve zaken; verlenen juridisch advies of zelfs materiële of financiële hulp. Het gaat hierbij zowel om geïnstitutionaliseerde en gesubsidieerde organisaties als om (al dan niet gesubsidieerde) zelforganisaties, etnisch-culturele verenigingen, burgerinitiatieven, etc. Ook het toenemend aantal geloofsgeïnspireerde organisaties biedt naast religieuze activiteiten vaak ook concrete hulp aan. Vooral de nieuwkomers in Aalst en Antwerpen-Noord kwamen in contact met de werking van deze brede waaier aan organisaties. Doordat Liedekerke een kleinere gemeente is met een eerder korte migratiegeschiedenis is het middenveld dat zich (deels) richt op nieuwkomers en het aantal zelforganisaties er nog relatief beperkt.

Buurtcentrum 'De Wijk' in Antwerpen-Noord. Buurtwerkers en wijkcentra vervullen een belangrijke ontmoetings- en netwerkfunctie voor nieuwkomers
Foto: Elise Schillebeeckx

Naast de concrete diensten die heel wat van deze organisaties aanbieden, faciliteren ze ontmoetingskansen die cruciaal zijn voor het smeden van netwerken binnen, maar ook buiten de eigen etnische groep, en aldus essentieel zijn voor de integratie van nieuwkomers. De werking van deze organisaties wordt echter bemoeilijkt door een aantal factoren. We bespreken er hier twee. Een eerste factor hangt samen met enkele lokale en bovenlokale beleidsbeslissingen. Zo zorgen opeenvolgende besparingen in het welzijnswerk ervoor dat heel wat organisaties vrezden voor hun voortbestaan. Bovendien worden in veel Vlaamse steden steeds meer diensten gecentraliseerd. Zo verdween in Antwerpen-Noord het lokale stadskantoor en werd ook het verdwijnen van de lokale integratiedienst op de Aalsterse wijk Rechteroever door vele nieuwkomers als drempelverhogend ervaren. Nieuwkomers hoeven niet voor alle mogelijke diensten in de eigen (aankomst)wijk terecht te kunnen, maar het is wel belangrijk dat de inplanting van diensten niet vanuit louter financieel perspectief wordt bekeken. Een lokale overheid dient door de aanwezigheid van diverse diensten in de wijk, zoals lokale integratiediensten, wijkgezondheidscentra, buurtrestaurants en onderwijs een vorm van nabijheid te creëren voor haar inwoners. Uiteraard speelt de context en grootte hier een belangrijke rol. Van Liedekerke (een gemeente met ca. 12.700 inwoners, waarvan 17% van buitenlandse herkomst) kan immers niet eenzelfde wijkgebonden voorzieningenniveau worden verwacht als van Antwerpen-Noord (met ca. 44.900 inwoners, waarvan 71% vreemde roots heeft).

Wijkcentra vervullen een belangrijke ontmoetings- en netwerkfunctie voor nieuwkomers

Een tweede factor die de werking van diverse formele en informele organisaties bedreigt, is het gebrek aan geschikte locaties en ontmoetingsruimtes. Vele organisaties zien zich genoodzaakt om bijeen te komen in kleine achterzaaltjes, garageboxen of leegstaande winkelpanden. De vele sociaal-culturele of geloofsgeïnspireerde organisaties worden ook niet altijd ondersteund door de lokale

overheid. Integendeel. Zo gaf de gemeente Liedekerke een negatief advies voor de oprichting van een Afrikaans cultureel centrum, waar onder andere buitenschoolse opvang voor kinderen zou worden georganiseerd. Men vreesde dat het centrum de integratie van de kinderen in de reguliere buitenschoolse opvang, en daarmee ook de integratie van nieuwkomers in het Liedekerkse gemeenschapsleven, in de weg stond. Ook de oprichting van een moskee in een leegstaand gebouw werd geweigerd. Het resultaat is dat vele nieuwkomers in Liedekerke uitwijken naar Brussel voor het bijwonen van religieuze vieringen of zich daar aansluiten bij een etnisch-culturele vereniging.

Lokale kennis

We vermeldden eerder al dat de specialisatie van aankomstwijken in de opvang van nieuwkomers ervoor heeft gezorgd dat deze wijken een enorme rijkdom bevatten aan expertise rond migratie en integratie. Deze lokale kennis is niet enkel aanwezig bij de vele welzijnsorganisaties, wijkcentra en zelforganisaties die zich inzetten voor de noden van de groeiende groep nieuwkomers, maar is ook onbewust aanwezig bij de inwoners van deze wijken en bij mensen die er al jarenlang werken:

"Ik denk dat vaak onderschat wordt dat mensen hier heel wat competenties hebben ontwikkeld om om te gaan met deze diversiteit, of met deze complexiteit van een wijk met honderden, met 160 verschillende nationaliteiten ondertussen [...]. Zowel mensen die hier op de KBC [bankkantoor] werken bij wijze van spreken. Die hebben competenties ontwikkeld; wellicht via weinig training, maar gewoon door vallen en opstaan, om met die diversiteit aan klanten te kunnen omgaan. Maar ook in het onderwijs geldt dat hetzelfde." (Coördinator buurtcentrum Antwerpen-Noord)

Het belang van lokale kennis voor een goede werking van een aankomstwijk mag vanzelfsprekend lijken, het daadwerkelijk benutten van deze kennis voor een doelgericht beleid voor deze wijken blijft een uitdaging voor lokale bestuurders. Buurtwerkers en sleutelfiguren binnen de verschillende etnische gemeenschappen spelen hierbij een cruciale rol. Zij vormen voor vele nieuwkomers in de wijk het eerste aanspreekpunt, organiseren samen met hen allerlei initiatieven die inspelen op de noden van de verschillende groepen in de wijk en vormen tegelijkertijd ook de schakel tussen buurt en beleid. Samen met hen kan de feitelijke, technische kennis

over de wijk waarop het beleid doorgaans is gestoeld, worden aangevuld met lokale, vaak ongeschreven, kennis.

Andersoortige sociale controle en regelgeving

Een laatste karakteristiek element van aankomst wijken waar we hier op inzoomen betreft de iets minder strikte naleving van de regelgeving. Op het gebied van ruimtelijke ordening, wonen en ondernemen kan er in deze wijken vaak net iets meer dan in andere wijken. Niet omwille van het feit dat de lokale overheden hier een oogje dicht knijpen, maar wel doordat er een andere vorm van sociale controle heerst:

"Je hebt toch ook nog wel het voordeel hier denk ik [...], het blijft hier nog wel zeer gemakkelijk om hier iets te verbouwen, of iets om te bouwen. Om van een huis een winkelpandje te maken. Het is een wijk waar op zich nog wel veel kan en ook veel getolereerd wordt. Dus er speelt hier toch wel een andersoortige sociale controle dan in andere stadsdelen. Het is een zeer tolerante wijk ook. [...] Dat alles kan, dat is nu wel wat veel gezegd, maar hier kan veel geëxperimenteerd worden." (Coördinator buurtcentrum Antwerpen-Noord)

Strengere regels lijken nieuwkomers eerder te belemmeren dan te faciliteren

Het feit dat winkels in de aankomst wijken vaak iets langer en vaker open zijn dan aangegeven, dat winkelwagens net iets verder uitgestald staan op de stoep dan toegelaten, draagt niet enkel bij aan het dynamische karakter, maar verklaart ook deels de bovenlokale aantrekkingskracht van winkelstraten zoals de Handelsstraat in Antwerpen-Noord. Uiteraard heeft de lossere omgang met bijvoorbeeld bouwvoorschriften nadelen, zoals het niet respecteren van onroerend erfgoed of de risico's met betrekking tot veiligheid of woonkwaliteit. Te veel of te strenge naleving kan echter ook een rem zijn op de sociale mobiliteitskansen van nieuwkomers. Het stigmatiseren van etnische ondernemingen door middel van het extra belasten van nacht- en belwinkels, de vaak onnodig ingewikkelde administratie en de doorgedreven controles op het naleven van sluitingstijden maken het voor nieuwkomers in heel wat Vlaamse steden en gemeenten niet eenvoudig om een eigen zaak op te starten. Daarnaast gelden zowel in Aalst als in de wijk Antwerpen-Noord specifieke regels met betrekking tot het opsplitsen van meergezinswoningen. In Antwerpen-Noord gaat het zelfs om een verstrenging van de bouwcode ten opzichte van elders in de stad. De stad wil hiermee de eengezinswoning beschermen, maar de bevoegde ruimtelijke planner erkent dat deze maatregel zich vooral richt op het aantrekken van meer kapitaalkrachtige huishoudens van buiten de wijk en vrees voor gentrificatie. De strengere regels lijken de aankomst van nieuwkomers eerder te bemoeilijken dan te faciliteren, aangezien deze leiden tot een daling van het aanbod aan kleinere wooneenheden voor inwoners met beperkte financiële middelen. Doordat betaalbare kwalitatieve woonalternatieven ontbreken, blijven nieuwkomers nog te vaak afhankelijk van het grijze circuit op de woningmarkt waar huissjersmelkers hoogtij vieren. Te strenge, of te veel regelgeving mag er niet toe leiden dat diverse initiatieven voor en door nieuwkomers geen kans hebben om zich te ontwikkelen.

Conclusie

We documenteerden hoe de ruimtelijke concentratie van nieuwkomers in Antwerpen-Noord, Aalst en Liedekerke een aantal cruciale hulpbronnen genereert die de aankomst voor deze nieuwkomers vergemakkelijken en kansen biedt voor sociale mobiliteit. Door hun lange(re) migratiehistorie beschikken Antwerpen en Aalst in vergelijking met Liedekerke over een uitgebreider netwerk aan welvaartsvoorzieningen en socio-culturele organisaties die niet alleen diensten en hulp aanbieden, maar ook ontmoeting en sociale netwerken faciliteren. Naast het voorzieningenniveau en de migratiehistorie, hebben ook de betrokkenheid van de overheid en de diverse beleidsingrepen een grote invloed op het aankomst- en transitieproces van nieuwkomers. Besparingen in de welzijnssector, centralisering van diensten, een (te) strikte naleving van de wetgeving, stigmatiserende belastingen of regelgeving inzake woningopsplitsing belemmeren de aankomstinfrastructuur. Overheden in Vlaanderen dienen juist voluit in te zetten op ondersteuning van de aankomst- en transitiefunctie. De erkenning van het feit dat heel wat wijken in Vlaanderen deze functies vervullen is een eerste stap, maatregelen die daarbij aansluiten en gebruik maken van de lokale kennis een volgende. Dit kan door investeringen in betaalbare huisvesting en een betere toeleiding tot de arbeidsmarkt te combineren met een aanpak waarbij samen met de lokale welzijns- en socio-culturele organisaties wordt gewerkt aan een betere toekomst voor de wijk én haar bewoners. Hoe beter de aankomstwijk haar functie kan vervullen, hoe meer de stad als geheel daar haar vruchten van plukt.

Literatuurselectie

- Burgess, E. W. (1925) The growth of the city: an introduction to a research project. In: E. W. Burgess & R. E. Park (eds.) The City. Chicago: University of Chicago Press.
- Oosterlynck, S. & E. Schillebeeckx (2012) Stad en sociale ongelijkheid: naar een sociale stijgingsperspectief? In: D. Holemans (eds.) Mensen maken de stad. Bouwstenen voor een sociaalecologische toekomst. Berchem: Epo vzw.
- Saunders, D. (2010) Arrival City. How the largest migration in history is reshaping our world. London: William Heinemann.
- Schillebeeckx, E., S. Oosterlynck & P. De Decker (2016) Rapport WP2 – Veerkracht & Immigratie. Naar een strategisch ruimtelijk concept voor Vlaanderen. Een focus op aankomst wijken. Heverlee: Steunpunt Ruimte

Elise Schillebeeckx (elise.schillebeeckx@kuleuven.be) is verbonden aan de onderzoeksgroep HaUS (Housing and Urban Studies) van de KU Leuven, waar zij (i.s.m. Universiteit Antwerpen) momenteel haar doctoraatsonderzoek afrondt over 'Aankomst wijken in Vlaanderen'. Dit onderzoek maakte deel uit van het Steunpunt Ruimte van de Vlaamse Overheid (2012-2015).